

УДК 168.5

DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i32.1032>**В. Ю. Попов**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3097-7974>*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теорії, історії держави і права та філософії права
Донецького національного університету імені Василя Стуса***О. В. Попова**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0157-4642>*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського***ΕΠΙΣΤΗΜΗ – SCIENCE – WISSENSCHAFT:****ДО ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРНО-ФІЛОСОФСЬКОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ПОНЯТТЯ «НАУКА»**

Постановка проблеми. Наука в наш час перетворилась на своєрідний фетиш. Після успішного подолання «забобонів» традиційних релігій, «метанаративів» політичних ідеологій та «спекулятивної» філософії людство на початку 2020-х років здебільшого покладає свої надії на «чудеса» новітніх наукових розробок та технологій. На вчєних дивляться як на «жерців» багаточисельних «храмів науки», які здатні подолати страшні епідемії (згадаємо нещодавню історію винайдення вакцин проти Covid-19), створити новітні технології для підкорення Землі та космічного простору або подолання екологічної катастрофи, надати експертну оцінку наявному стану речей та дати максимально точний прогноз на майбутнє (футурологія як сучасний тип «пророцтва»). Але що ж таке наука, яка стала своєрідним ідолом сучасної цивілізації?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема культурно-філософської визначеності концепту «наука» є об'єктом дослідження величезного розмаїття наукових та публіцистичних розвідок. Серед останніх публікацій особливий інтерес становлять статті американської дослідниці Деніс Філліпс [13], німецької професорки Кароли Гроппе [11], італійського вченого Віторіо де Пальми [12] та німецького філософа та митця Пітера Тепе [14].

Але ще 1959 року аргентино-американський філософ науки Маріо Бунге висловив думку про те, що єдиного визначення поняття «наука» не існує. Крім того, він стверджував, що існує декілька уявлень про те, що таке наука, які взаємно виключають одне одного. Зокрема, він виокремлював три головних визначення науки:

1) наука – це система будь-яких «серйозних» розсудів (в німецькомовних країнах): «У країнах, жителі яких говорять німецькою мовою, будь-який серйозний (але не обов'язково осмислений, послідовний та верифікований) розсуд наділяється ярликом науковості. Наприклад, Гуссерль

описував феноменологію як *strenge Wissenschaft* (точну науку)» [2, с. 255];

2) наука – це верифіковане знання: «У країнах Західної Європи, що говорять не німецькою мовою, будь-яка галузь знань, в якій висуваються верифіковані висловлювання, які як вимагають емпіричного підтвердження (подібно до висловлювань біології), так і не вимагають цього (подібно до висловлювань математики), зазвичай називається наукою» [2, с. 255];

3) наука – це знання, яке має необхідне емпіричне підтвердження: «В англійських країнах <...> слово «наука» відноситься до дисциплін, що вивчають природу, духовну діяльність і суспільство, за виключенням дисциплін, що мають справу з формами мислення. Іноді термін «емпірична наука» використовується для позначення усіх наук, у яких застосовується спостереження або експеримент, а також і те, і інше» [2, с. 255–256].

В наш час, коли англійська мова стала пануючою мовою науки, чи можна стверджувати, що саме останнє визначення є всезагальним, чи саме воно визначає розмежування знання на наукове та ненаукове на початку XXI століття?

Метою статті є здійснення філософського аналізу концептуальних засад генези та тлумачення поняття «наука» в різномовних дискурсах, побудованих на відмінних культурно-філософських засадах.

Виклад основного матеріалу. Давні греки не знали сучасного поняття «наука». Дійсно, тоді того, що ми називаємо зараз «наука – science», не існувало. Греки мали низку термінів для позначення різного роду знань, які їм були необхідні. Зокрема це такі терміни:

- “γνῶσις” («гнозис») – напівтаємне знання сутності речей (згадаємо гностицизм та гносеологію);
- “φρόνησις” («фронесіс») – знання про належне й неналежне, тобто практична мудрість;
- “μάθημα” («матема») – знання про щось; те, чому можна навчитися, наприклад, мистецтву рахунку (знання про що-небудь);

– “ἐπιστήμη” («епістема») – безкорисливе пізнання чогось; знання як система положень і правил в певній галузі [3].

Саме останнє слово “ἐπιστήμη”, яке широко вживали Платон і Аристотель, іноді перекладають як «наука». Крім того, саме це слово й зараз використовується в новогрецькій мові як переклад слова “science”.

Однак у давніх греків воно позначало трохи інше. Означало воно не тільки знання, але й уміння, здатність що-небудь робити (походить від дієприкметника “ἐπιστάμενος” – «той, хто знає, як»). Починаючи від Парменіда в грецькій філософії епістема зазвичай протиставлялася поняттю “δόξα” («доксі») – загальноприйнятій думці, здоровому глузду. Особливо чітко це відображалось в діалогах Платона. Аристотель тлумачив епістему як знання, яке надає необхідну й незмінну істину про необхідні й незмінні об’єкти, і протиставляв їй “τέχνη” («техне») – мистецтву, вправності, технології створення речей або управління ними.

Згодом слово «епістема» стало основою для назви філософського вчення про пізнання – епістемології. Після виходу книги «Слова і речі» Мішеля Фуко (1966) це слово використовується в специфічному постмодерністському сенсі для позначення культурно зумовленого підґрунтя знання, яке зумовлює певний тип розуміння істини, тобто в значенні, подібному до терміна «парадигма». Але все це є сучасними інтерпретаціями. У давнину ж давньогрецьке поняття «ἐπιστήμη» було перекладене латинськими мислителями і ораторами як *scientia* – знання, обізнаність, свідчення. Воно використовується в таких знаменитих висловах, як «*scientia vincere tenebras* (знання перемагає темряву)» та «*scientia potestas est* (знання – сила)», які з’явилися значно пізніше.

Одним з перших, хто широко використовував слово «*scientia*» як латинський аналог грецького слова “ἐπιστήμη”, був відомий філософ і ритор Цицерон. Поняття «*scientia*» він розумів в академічно-стоїчному дусі як знання незаперечних, всезагальних істин щодо вічних і незмінних речей. Але він застосовував поняття «*scientia*» й до умінь, мистецтв і «наук», зокрема: знання сільського господарства, вміння шанувати богів, читати і писати, вимовляти звуки, грати на флейті, науки мореплавства, знання розпорядку дня і сприятливого часу, знання про користь, моральну красу і чесноти, знання з фізики і математики, історії, пізнання в галузі астрономії і навіть прибуткового тоді мистецтва підробляти листи [1, с. 201]. Однак у того ж Цицерона ми знаходимо слово «*art* (мистецтво)» в сенсі грецького «τέχνη». У пізній Античності Марціан Капелла використав це слово для позначення знаменитих семи вільних мистецтв (*artēs liberālēs*), що становили основу освіти в епоху Середньовіччя.

Латина була, як відомо, не лише єдиною мовою богослужіння в західній (згодом католицькій) церкві, але й мовою тодішньої освіти і «переднауки», що розвивалася в перших європейських університетах. Альберт Великий, Роберт Гроссетест, Роджер Бекон та інші приділяли велике місце в своїх працях *scientia naturalis* (природознавству), яке межувало та перепліталось з так званою природною магією. Цей зв’язок продовжився і навіть посилювався в епоху Ренесансу. Гримуча суміш неоплатонізму, герметизму, кабалізму і гностицизму обволікала всю ренесансну переднауку. Майже всі натурфілософи в тій чи іншій мірі віддавали данину цій моді. Крім перекладача творів Гермеса Трисмегіста Марсіліо Фічіно, це й відомий філософ-кабаліст Джованні Піко делла Мірандола, містик Агріппа Неттесгеймський, математик і алхімік Джон Ді, філософ-герметик Джордано Бруно, лікар і алхімік герметико-кабалістичної традиції Парацельс, астролог та утопіст Томмазо Кампанелла.

Народження нової європейської науки – *science*, побудованої на математичних обчисленнях та експерименті, відбулося саме в лоні цієї *scientia naturalis*, але з запереченням магії, окультизму і філософських спекуляцій. Близько 1600 року з’явилася «Механіка» Галілео Галілея, якого А. Ейнштейн назвав батьком сучасної науки. 1620 року вчений-експериментатор Френсіс Бекон та за сумісництвом лорд-канцлер Англії (щоправда, це сумісництво тривало недовго – до наступного року – і завершилося ув’язненням в Тауері) проголосив необхідність *Instaurationis Magnae* (Великого Відновлення наук).

Саме на такому духовному тлі народилася нова наука – *science*. Але для своєї визначеності вона потребувала соціальної інституалізації. І першою «віртуальною» такою інституцією стала «*Respublica literaria* (Республіка вчених)» – наднаціональне об’єднання вчених, в якому спілкування здійснювалося переважно за допомогою листування. У час її розквіту за «модерації» Марена Марсенна до неї належало 78 кореспондентів, серед яких були Галілей, Декарт, Паскаль, Торрічеллі, Ферма, Гюйгенс, Гассенді та інші. Новітня наука ще не набула свого імені, фігуруючи як натурфілософія (філософія природи). Аж до XVIII століття чіткого розмежування між наукою і філософією не існувало. Про це свідчать хоча б назви фундаментальних праць Ісаака Ньютона «Математичні начала натуральної філософії» і Жана Батіста Ламарка «Філософія зоології», а також безлічі інших. Ця натурфілософія мала інтернаціональний, тобто загальноєвропейський, характер і мала єдину мову – латину, якою писалася більшість трактатів.

Водночас у Європі набувало все більш потужного зростання формування національних держав, здебільшого у формі абсолютних монархій.

Це стосується Франції, Англії, Іспанії, Швеції тощо. Наука – science, вирвавшись з тісних монастирських та університетських murів, подалася на служіння цьому новому Левіафану. Ще Галілей і Леонардо домоглися посад на державній службі своїми проектами удосконалення артилерії і фортифікації. Відтоді роль вчених у створенні та вдосконаленні військового озброєння неухильно зростала.

Першою соціальною інституцією, яка об'єднавала нових вчених, які визнавали необхідність математизації та експерименту як фундаментальних засад наукового знання, було створене під безпосередньою опікою короля Англії Карла II, який тільки-но внаслідок реставрації повернув собі трон, Лондонське королівське товариство для розвитку знань про природу (Royal Society of London for Improving Natural Knowledge). Саме в цьому співтоваристві науковців-експериментаторів, лідером яких був засновник якісного хімічного аналізу, видатний вчений та філософ Роберт Бойль, виникло розуміння науки-science як експериментальної лабораторної діяльності, яка на підставі наукових дискусій та доказів створює нове загальновизнане знання про світ. При цьому відкидалися будь-які посилання на освячений віками авторитет, будь-які спекулятивні міркування або неперевірені свідчення. Процес наукового дослідження повинен нагадувати судовий процес з наявністю багатьох свідків, речовими доказами та принципом змагальності сторін. У полеміці з Томасом Гобсом Бойль вказував, що згода членів королівського товариства не має нічого спільного зі змовою сектантів або одностайністю натовпу фанатиків. Угоди між ними досягаються не на основі апріорних гіпотез про фізичну природу досліджуваних явищ, а в ході вільних публічних обговорень, тому в істинності цих доводів може переконатися кожен охочий. Людей, присутніх під час проведення експериментів, просили висловитись лише про те, що саме вони особисто спостерігали в даних дослідях. Відмова від суперечок про метафізичні сутності й базування лише на інструментальній конкретиці експериментів стали найважливішими рисами новітньої англійської науки – science.

Саме в Лондонському королівському товаристві, найбільш відомим членом якого і президентом у 1703–1727 роках був Ісаак Ньютон, сформувався класичне розуміння науки – science, яке з певними видозмінами та правками є чинним і для сучасних інтерпретацій, що зафіксовано в дефініції Кембриджського словника. Це визначення виглядає так: «The science is the careful study of the structure and behaviour of the physical world, especially by watching, measuring, and doing experiments, and the development of theories to describe the results of these activities» («Наука – це ретельне дослідження структури та поведінки

фізичного світу, особливо шляхом спостереження, вимірювання і проведення експериментів та розробки теорій для опису результатів цієї діяльності») [15, р. 384]. Згідно з цією дефініцією до science належать лише природничі дослідження («структури та поведінки фізичного світу»), які використовують лише такі визначені методи: спостереження, вимірювання та проведення експериментів. При цьому не тільки гуманітарна сфера знання, але й чиста математика та логіка (хоча математичні обчислення та логічні обґрунтування є необхідними атрибутами наукового знання) виключаються з науки – science. Нагадаємо зауваження того ж Бунге, що «в країнах англійської мови ми стикаємося з парадоксом, що у відношенні до математики і логіки, які є за загальним визнанням найвищою мірою науковими, слово «наука» зазвичай не вживається» [2, с. 255]. Досі в англо-американській традиції математика не входить до science у вузькому розумінні. Наприклад, в освіті, коли говорять про те, що в нас прийнято називати точними науками, часом вживають абревіатуру STEM (science, technology, engineering and mathematics).

Щоправда, в континентальній Європі склалося дещо інше, більш широке розуміння науки та критеріїв науковості. Зокрема, це стосується французької науки – la science. Сучасний французький філософ науки Мішель Блей визначає науку як «чітке і певне знання про щось, засноване або на очевидних принципах і демонстраціях, або на експериментальних міркуваннях, або навіть на аналізі суспільств і фактів людського життя» [10, р. 189]. Наука у Франції під впливом декартівської методології розглядалася як діяльність для досягнення ясного і чіткого знання про весь оточуючий світ. Вона претендувала на енциклопедичність та всеосяжність, мала просвітницько-практичний характер, що повинен був подолати «темряву» людських забобонів та деспотизм політичної та духовної влади. Паризька академія наук була заснована за прикладом Лондонського товариства в 1666 році і знаходилася також під опікою короля Людовика XIV і його всесильного міністра Ж.-Б. Кольбера. Вищим досягненням і символом французької науки XVIII ст. стало видання 35-томної «Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers» («Енциклопедії, або Тлумачного словника науки, мистецтва й ремесел»). Творці Енциклопедії (Д. Дідро, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, Е. Кондільяк, Ж. д'Аламбер, П. Гольбах та інші) бачили в ній інструмент, за допомогою якого вони знищать забобони, надаючи доступ до знань людству. Енциклопедія була квінтесенцією думок Просвітництва, її також вважають духовним підґрунтям майбутньої Великої французької революції. Бурхливі роки цієї революції, попри жахіття яacobinського терору і загальний хаос, позитивно

вплинули на розвиток французької науки. Вчені, більшість з яких була об'єднана в Національному інституті наук та мистецтв (спадкоємці Паризької академії наук), прийняли досить діяльну участь в революційних подіях та озброєнні революційної, а згодом імператорської армії Наполеона, якій вдалося підкорити половину континентальної Європи.

Попри революційні катаклізми та поразку Наполеона, французька наука досягла свого тріумфу на межі 1810–1820-х років, який сучасний російський вчений В. Візгін називає французькою науковою революцією, яка полягала в завершенні математизації фізики та механіки, утвердженні лапласівської небесної механіки та створенні хімії як науки [8, с. 47]. Саме ці наукові досягнення стали тлом, на якому виник позитивізм як філософська течія, яка розглядає саме природничі науки як зразок істинного і корисного для людства знання.

Засновник позитивізму Огюст Конт відкидав будь-які метафізичні спекуляції, наголошуючи на тому, що справжня наука є не що інше, як дослідна діяльність, що передбачає застосування певних інструментів та приладів, вмінь і навичок поводження з ними. Це є гарантією від довільності висунутих припущень і недостатньої обґрунтованості встановлених закономірностей. Зрештою, наука не повинна ставити перед собою нерозв'язного і безплідного питання «чому?», а має ставити питання «як?». Зразком науковості для О. Конта була лапласівська фізика, а також деякі інші галузі природознавства, що були найбільш розвиненими в першій половині XIX ст. Однак створений на основі природознавства образ науки він вважав універсальним і єдиним: всі знання, які претендують на статус науковості, повинні відповідати критеріям, виробленим природознавством. У зв'язку з цим О. Конт писав, що наука про суспільство поки ще не створена, а те, що часом називають соціальними або гуманітарними науками, є розрізненим набором уривчастих відомостей про окремі факти суспільного життя і довільних метафізичних спекуляцій стосовно них. О. Конт намагався на підставі механістичного редукціонізму створити позитивну соціологію, яку спочатку він називав соціальною фізикою. Його проєкт був достатньо невдалим, але він надав стимул для просування соціальних наук у напрямку математизації та використання методів природничих наук.

Ейфорія позитивістського підходу до розуміння наукового знання охопила багатьох вчених Європи (включаючи й британських) з середини XIX століття. Тоді здавалося, що на цій підставі може виникнути єдине загальноєвропейське розуміння науки – science – і єдиних критеріїв науковості. Але в центрі Європи існував принципово інший підхід до розуміння сутності науки. Саме цей підхід дозволив Німеччині перехопити лідерство в науковому

розвитку у Британії та Франції й утримувати його протягом майже цілого століття (до 1945 року).

Німецькою мовою наука називається «Wissenschaft», але при цьому це поняття значно ширше за обсягом, ніж поняття «наука – science». Wissenschaft – це термін на німецькій мові для будь-якого систематичного дослідження. Іноді цей термін приблизно перекладається як наука, хоча Wissenschaft набагато ширше і включає в себе всі систематичні академічні дослідження в будь-якій галузі (наприклад, гуманітарні науки, такі як мистецтво чи релігія). Wissenschaft включає в себе наукові і ненаукові дослідження, навчання, знання і має на увазі те, що знання – це динамічний процес, який можна відкрити для себе, знання не передається у спадок. Це не обов'язково означає емпіричне дослідження.

Слово «Wissenschaft» виникло в ранньонімецькій мові в XV столітті як калька латинського слова «scientia», утворена за аналогією: «scire» (знати на основі побаченого, вивченого) було замінене на давньонімецьке «wissen» (знати, бачити, знаходити), а субстантивізація «entia» перетворилася на «schaft» – стрижень, підстава. Тобто первісно слово «Wissenschaft» означало «знання основ, підстав» і використовувалося в доволі широкому значенні вчення, доктрини, навчальної дисципліни тощо.

Сучасний український філософ С. Секундант вважає, що саме Християн Вольф увів поняття «Wissenschaft» у широкий вжиток, вважаючи філософію наукою (scientia/Wissenschaft), а не вченістю (eruditio/Gelahrtheit). Спираючись на модерні та сучасні словники та довідники, він стверджує, що до цього слово «Wissenschaft» використовувалося переважно у множині: «вільні мистецтва і науки» (Wissenschaften etiam sunt artes et scientiae liberalis). Автор німецької філософської та наукової термінології Х. Томазій використовував переважно термін «Gelahrtheit» [7, с. 53]. Хай там як, але з 1720-х років слово «Wissenschaft» міцно увійшло в лексикон німецької університетської філософії (яка включала в себе як гуманітарні, так і природничі науки) XVIII століття. Наприклад, А.Г. Баумгартен називав створену ним естетику «Wissenschaft der sinnlichen Erkenntnis» – «наука про чуттєве знання».

Саме таке розуміння терміна «Wissenschaft» стало основою критики І. Канта, який намагався знайти засади наукового знання та розробити його критерії. Кенісбергський мислитель розумів науку – Wissenschaft – в досить широкому сенсі як систему, впорядковану відповідно до її принципів. Тобто головною ознакою науковості знання філософ вважав його систематичність. За Кантом, наукові знання – це знання, що обов'язково утворюють певну систему відповідно до архітектоніки чистого розуму. Особливо ясно ці думки виражені

в розділі «Трансцендентальне вчення про метод» «Критики чистого розуму»: «Під архітектонікою я розумію мистецтво [побудови] систем. Позаяк [саме] систематична єдність є тим, що вперше перетворює звичайне знання на науку, тобто з простого агрегату знань на систему, тому архітектоніка є вченням про наукове в нашому пізнанні взагалі, отже, вона належить до методології» [4, с. 470]. Що стосується ідеалу науковості знання, то для Канта, як ми знаємо, це була математика: «Вчення про природу буде містити науку у власному розумінні лише тією мірою, в якій може бути застосована в ньому математика» [5, с. 59]. Але при цьому наука-Wissenschaft повинна бути такою, що базується на принципах всезагальності (апріорності) та інноваційності (тобто вона має бути здатною народжувати нове знання). За цими критеріями Кант намагався знайти науковість у метафізиці, але, як відомо, антиномічність людського розуму не надає такої можливості.

Ці ідеї Канта створили підвалини розуміння науки-Wissenschaft в німецькому філософсько-науковому середовищі наприкінці XVIII століття. Саме вони стали основою науковчення Wissenschaftslehre Й.Г. Фіхте та всеосяжного за охопленням та систематичністю проекту «Wissenschaft der Logik» Г.В.Ф. Гегеля. Безумовним є їх сприятливий вплив на гумбольдтівські реформи німецької системи освіти, внаслідок яких виникла німецька університетська наука-Wissenschaft XIX–XX сторіччя.

Під впливом наполеонівських реформ та поразки під Єною пруський уряд, як і уряди інших німецьких держав, вдався до реформи системи освіти, яка ґрунтувалася на прагненнях сформувати свідомих вірноповіданих громадян, які б могли впливати на долю країни. Гумбольдт заклав в основу пропонованих змін ідею Bildung'a, або розвитку гармонійної особистості, як мети навчання, яку він вивів із філософії Просвітництва. Як відомо, 1809 року з ініціативи Гумбольдта був заснований Берлінський університет, який сьогодні носить ім'я братів Гумбольдтів. Ідея університету ґрунтувалась на поєднанні Wissenschaft-науки з Bildung-освітою, а мета полягала у підготовці студентів не до вигідного працевлаштування, а до процесу навчання і вдосконалення, який повинен тривати усе життя. За наказом короля Фрідріха-Вільгельма III до створення університету були залучені всі наукові й культурні ресурси Пруссії – Академія наук, Академія мистецтв, медичне облаштування, обсерваторія, ботанічні сади, природознавчі і мистецькі колекції. Берлінський університет став найпрестижнішим вищим навчальним і науковим закладом Європи XIX століття. Поступово інтеграція Wissenschaft та Bildung стала основою реформування університетів у Мюнхені, Гіссені, Кілі, Геттінгені та Гейдельберзі.

Саме це поєднання разом з підтримкою державної влади і відсутністю адміністративного тиску (принцип свободи науки) надало неабиякого поштовху розвитку німецької Wissenschaft-науки, яка невдовзі зайняла лідерські позиції. Протягом майже 100 років – з другої половини XIX століття до середини XX століття – саме Wissenschaft домінувала в Європі, а німецька мова була провідною мовою в світі науки: нею користувалися в усному і письмовому науковому спілкуванні не тільки фахівці з німецькомовних країн, а й фахівці з інших країн. Лідерство Німеччини та Австро-Угорщини в науковій сфері підтверджується тим, що багато лауреатів Нобелівської премії в першій половині XX століття або народилося в німецькомовній країні, або отримало в ній освіту чи працювало в них в будь-якій науковій сфері.

В межах Wissenschaft-науки наприкінці XIX – початку XX ст. відбулося чітке розмежування двох сфер наукового знання – Naturwissenschaften (природничої науки) та Geisteswissenschaft (науки про дух). В. Дільтай розрізняв їх за дослідницькою установкою – пояснення або розуміння, а неокантіанство (особливо В. Віндельбанд) – за домінуючими методами дослідження – номотетичним або ідеографічним. Таким чином, Wissenschaft-наука поєднувала майже всі систематизоване знання: формальні науки (математику і логіку), природничі та гуманітарні науки, до яких невдовзі долучилися й Gesellschaftswissenschaften (соціальні науки). Саме в цей час (тобто на межі XIX – XX ст.) у Едмунда Гуссерля народилася ідея створення філософії як «строкої науки» – «strenge Wissenschaft», а трохи раніше Фрідріх Ніцше писав про «die fröhliche Wissenschaft» – «веселу» науку. Підйом загальнонаукового знання забезпечувався цим поєднанням різних галузей знань, хоча й за рахунок певної спекулятивності та зарозумілості науки в державі Гогенцолернів (в Австро-Угорщині справи в науковій сфері склалися дещо іншим чином: вплив позитивізму там був більш відчутним).

Зниження статусу німецької Wissenschaft-науки пов'язане з програмою Першою світовою війною та перманентною кризою Веймарської республіки. Прихід до влади націонал-соціалістів у Німеччині в 1933 році ще більше погіршив ситуацію, оскільки багато німецьких вчених (переважно єврейського походження) опинилося в концтаборах. Вони були розстріляні чи змушені до еміграції. Багато з них після війни не повернулося на батьківщину і залишилося в Великій Британії та США, ставши частиною науки – science.

Після 1945 року остаточне лідерство в науці перейшло до США, наука-science остаточно перебрала Wissenschaft-науку, яка зберігає в німецькій мові свою назву, але зміст поняття «наука» до кінця XX століття уніфікувався під інструмен-

талістський стандарт американських наукових досліджень. У 50–70 роки з боку німецьких філософів (К. Ясперса, М. Гайдегера, Т. Адорно тощо) ще були спроби повернення колишнього статусу *Wissenschaft*. У німецькій свідомості зберігалося переконання, що наука – це діяльність у сфері пізнання, яка має відкрити істину. Так, у рішенні Федерального конституційного суду ФРН від 29 травня 1973 року наука визначалася так: «Alles, was nach Inhalt und Form als ernsthafter Versuch zur Ermittlung der Wahrheit anzusehen ist» («Все, що з точки зору змісту і форми слід розглядати як серйозну спробу встановити істину») [9].

Уже після об'єднання Німеччини, коли вона стала ключовою державою Євросоюзу, а німці остаточно стали європейцями, слово «*Wissenschaft*» перетворилося в простий переклад слова «*science*», оскільки, як пише сучасний вірменсько-німецький філософ Карен Свасьян, зараз німці вимушені «висловлювати найбільш тонкі нюанси своєї думки в англійських – американських – словах» [6, с. 157].

Висновки. Таким чином, протягом довгого історичного шляху та цивілізаційно-національних модифікацій поняття «наука» змінило декілька парадигм свого розуміння й тлумачення. Від давньогрецького слова “ἐπιστήμη” та латинського слова «*scientia*» під час наукових революцій виникли певні доволі чіткі концепти британського «*science*», побудованого на експерименті та практиці природничих досліджень; французького «*science*», ідеалом якого виступає математична чіткість і обґрунтованість; німецького «*Wissenschaft*», що уособлює систематичність і спекулятивність. Сучасна епоха бурхливого розвитку наукових знань та широкого їх практичного втілення певним чином уніфікує поняття «наука», здебільшого за американським зразком, розглядаючи науку як діяльність досягати світ і самих себе на основі визначених методів та інструменталістського застосування.

Література

1. Брагова А.М. Содержание ципероновского понятия «*scientia*». *Magistra Vitae* : электронный журнал по историческим наукам и археологии. 2018. № 2. С. 199–204.
2. Бунге М. Причинность: место принципа причинности в современной науке / пер. с англ., общ. ред. и закл. ст. Г.С. Васецкого. Изд. 2-е. Мущизе : Бдиторвал УРСС, 2010. 512 с.
3. Древнегреческо-русский словарь / сост. И.Х. Дворецкий ; под ред. чл.-кор. АН СССР проф. С.И. Соболевского ; с прил. грамматики, сост. С.И. Соболевским. Москва : ГИС, 1958. Т. 1. 1043 с.
4. Кант И. Критика чистого разума / пер. з нім. та прим. І. Бурковського. Київ : Юніверс, 2000. 504 с.
5. Кант И. Метафизические начала естествознания : сочинения в 6 т. Т. 6. Москва : Мысль, 1966. С. 53–176.

6. Свасьян К.А. Европа. Два некролога. Москва : Evidentis, 2003. 302 с. URL: https://rvb.ru/swassjan/europe_toc.htm (дата звернення: 30.07.2021).

7. Секудант С. Лейбніц і Вольф: критичні основи ідеї наукової революції у філософії. *Sententiae*. 2021. Вип. 40. № 1. С. 44–66. DOI: <https://doi.org/10.31649/sent40.01.044>.

8. Философия науки : учебник для магистратуры / под ред. А.И. Липкина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство «Юрайт», 2015. 512 с.

9. Berufsausbildungsabgabe. BVerfGE 55, 274. URL: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv055037.html> (дата звернення: 20.07.2021).

10. Blay M. Dictionnaire des concepts philosophiques, Paris, Larousse et CNRS éditions, coll. «In extenso», 2013. 812 p.

11. Groppe C. Bildung Durch Wissenschaft: Aspekte und Funktionen eines Traditionellen Deutungsmusters Der Deutschen Universität im Historischen Wandel. *Bildung und Erziehung*. 2019. Vol. 65. № 2. S. 169–182. DOI: <https://doi.org/10.7788/bue.2012.65.2.169>.

12. Palma de V. Ist die Wissenschaft das Maß aller Dinge? Eine phänomenologische Kritik an Sellars. *Ansatz Bulletin d'analyse phénoménologique*. 2021. XVII 2. S. 1–28. DOI: <https://doi.org/10.25518/1782-2041.1236>.

13. Phillips D. Francis Bacon and the Germans: Stories from when «*science*» meant «*Wissenschaft*». *History of Science*. 2015. Volume 53. Issue 4. P. 378–394. DOI: <https://doi.org/10.1177/0073275315597609>.

14. Tepe P. On: Art inspires Science. Between Science & Art. 2020. URL: <https://between-science-and-art.com/on-art-inspires-science/> (дата звернення: 20.07.2021).

15. The Cambridge Dictionary of Philosophy. R. Audi (Ed.). 3rd Edition. Cambridge : Cambridge University Press. 2015. XLVI. 1162 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139057509>.

Анотація

Попов В. Ю., Попова О. В. *Επιστήμη – science – wissenschaft: до проблеми культурно-філософської визначеності поняття «наука».* – Стаття.

У статті здійснено аналіз генези та інтерпретацій поняття «наука» в давньогрецькій, латинській, французькій, британській та німецькій культурно-філософських традиціях. Показано, що відмінності в розумінні цього поняття пов'язані з соціально-історичними і духовно-релігійними особливостями розвитку цих національних культур. Зокрема, проаналізовано сенс та значення давньогрецького поняття “ἐπιστήμη”, показано його відмінності від концептів “δόξα” та “τέχνη”. Вказано на провідну роль розуміння *ἐπιστήμη* Аристотелем та вплив його інтерпретації на латинсько-середньовічний концепт “*scientia*”. У статті доводиться, що сучасного тлумачення поняття «наука» набуло після першої наукової революції. Унаслідок докорінної зміни картини світу відбувся переверот у розумінні науки як головного знаряддя досягнення світу та його підкорення. У статті показано основні відмінності в критеріях науковості знання в британській, французькій та німецькій парадигмах. Вказано на експериментальне підтвердження, логічне обґрунтування та систематичність як три головних критерії європейської раціональності.

У роботі простежуються виникнення та трансформації поняття “Wissenschaft” в німецькому науковому лексиконі. Вказано на докорінні відмінності між європейською наукою – science – та німецьким поняттям “Wissenschaft”, що охоплювало як природниче, так і гуманітарне знання. У роботі аналізується специфіка розуміння Wissenschaft-науки в концепціях І. Канта, В. Дільтея, В. Віндельбанда, Е. Гуссерля. Стверджується, що саме широке розуміння науковості, тісний зв’язок з освітою – Bildung, уособленням якої є університет Гумбольдта, та державна підтримка зі збереженням академічної свободи призвели до розквіту німецької науки наприкінці XIX – на початку XX століття. У статті вказується, що зовнішні соціально-політичні події (поразки в світових війнах, панування тоталітарного режиму) та внутрішні суперечності призвели до втрати німецькою наукою лідерських позицій. У роботі вказується, що в сучасному глобалізованому світі відбувається уніфікація розуміння науки та критеріїв науковості. Цьому сприяє домінування США в наукових дослідженнях, що призводить до формування єдиної мови наукового спілкування та єдиних технократично-інструментальних підходів до науки як провідної сили технічного та соціального прогресу.

Ключові слова: наука, επιστημη, scientia, натурфілософія, science, позитивізм, Wissenschaft, Bildung, університет Гумбольдта, Naturwissenschaften, Geisteswissenschaft, номотетичні методи, идеографічні методи.

Summary

Пороч В. Ю., Пороч О. В. Επιστημη – science – wissenschaft: to the problem of cultural and philosophical certainty of the concept of «science». – Article.

The article analyzes the genesis and interpretation of the concept of “science” in the ancient Greek, Latin, French, British and German cultural and philosophical traditions. It is shown that the differences in the understanding of this concept are related to the socio-historical and spiritual-religious features of the

development of these national cultures. In particular, the meaning and significance of the ancient Greek concept of “επιστημη” are analyzed, its differences from the concept of “δόξα” and “τέχνη” are shown. The leading role of Aristotle’s understanding of επιστημη and the influence of its interpretation on the Latin-medieval concept of “Scientia” are pointed out. The article proves that the modern interpretation of the concept of “science” acquires after the first scientific revolution. As a result of a radical change in the picture of the world there is a revolution in the understanding of science as the main tool for understanding the world and its conquest. The article shows the fundamental differences in the criteria of scientific knowledge in the British, French and German paradigms. Experimental confirmation, logical substantiation and systematicity are pointed out as the three main criteria of European rationality. The paper traces the emergence and transformation of the concept of “Wissenschaft” in the German scientific lexicon, points to the fundamental differences between European science and German “Wissenschaft”, which covered both natural and human knowledge. The paper analyzes the specifics of understanding “Wissenschaft-science” in the concepts of I. Kant, W. Dilthey, W. Windelband, E. Husserl. and state support while preserving academic freedom led to the flourishing of German science in the late nineteenth and early twentieth centuries. The article points out that external socio-political events (defeats in world wars, the rule of the totalitarian regime) and internal contradictions have led to the loss of German leadership positions. The paper points out that in the modern globalized world there is a unification of understanding of science and criteria of scientificity. This is facilitated by the dominance of the United States in scientific research, which leads to the formation of a single language of scientific communication and a single technocratic-instrumental approaches to science as a leading force of technical and social progress.

Key words: science, επιστημη, scientia, natural philosophy, science, positivism, Wissenschaft, Bildung, Humboldt University, Naturwissenschaften, Geisteswissenschaft, nomothetic.